

Inhoud

	Woord vooraf	7
1	Het kereltje	11
2	Onwelgevallige opvattingen	31
3	Taalzuiveringen	53
4	Burn the place down	69
5	Bleke burelen	91
6	Het eksterverwijt	109
7	De zogenaamd zielige witte Jood	121
8	Evenredige volksvertegenwoordiging	139
9	De nieuwe apartheid	159
10	Het giffabriekje	171
	Dank	185
	Geraadpleegde bronnen	187

Woord vooraf

Ooit was het een onschuldig woord. Identiteit stond simpelweg voor je naam. Je identiteitsbewijs was een document waaruit bleek dat je officieel bestond. In de tweede helft van de vorige eeuw kwam daar een zielkundige notie bij. Identiteit betekende zoiets als wie je ten diepste was. En wist je dat niet, dan moest je er naarstig naar op zoek.

Tegenwoordig heeft het begrip ook een politieke lading.

In 1977 bedacht het Combahee River Collective, een groep zwarte lhbt-vrouwen uit Boston, de term *identity politics*. ‘Focussen op onze eigen onderdrukking,’ schreven ze in hun verklaring, ‘is belichaamd in het concept identiteitspolitiek. Wij geloven dat de meest diepgaande en de potentieel radicaalste politiek rechtstreeks uit onze eigen identiteit voortkomt (...). In het geval van zwarte vrouwen is dat een bijzonder weerbarstig, gevaarlijk, bedreigend en daarom revolutionair concept, want als we kijken naar de politieke bewegingen die ons zijn voorgegaan, dan is duidelijk dat niemand de bevrijding meer verdient dan wijzelf.’ En: ‘De enige mensen die genoeg om ons geven om te blijven strijden voor onze bevrijding zijn wijzelf.’

Het belang dat het collectief toekende aan gegeven kenmerken als geslacht, seksuele geaardheid en etniciteit kwam

voort uit de gedachte dat niemand kan ontsnappen aan andermans blik. De buitenwereld ziet jou als vrouw, zwart of lhbt'er, dus zal de buitenwereld je dienovereenkomstig behandelen. Behoor je toevallig tot alle drie, is het idee, dan krijg je te maken met driedubbele vooroordelen. En er kan geen rechtvaardige wereld komen als je de verschillende 'assen van identiteit' niet onder ogen ziet – 'intersectionaliteit' in jargon.

Via de campussen wist het identiteitspolitieke denken zich gestaag te verspreiden over de Verenigde Staten. Zeker na de opkomst van de Black Lives Matter-beweging, ontstaan in 2013 als reactie op het politiegeweld tegen Afro-Amerikanen, kreeg het de wind in de rug.

Omstreeks 2011 belandde het gedachtegoed in Nederland – met als startpunt de controverse rond Zwarte Piet. Vanaf dat moment heb ik het identiteitsdebat intensief gevolgd.

In dit boek* probeer ik in kaart te brengen hoe identiteitspolitiek in Nederland terrein won en vooral: wat de gevolgen daarvan zijn.

Ingewikkeld genoeg is identiteitspolitiek geen eenduidig, vastomlijnd begrip. Het is tegelijk eeuwenoud en splinternieuw. Met recht en reden kun je betogen dat ook pakweg nationalisten, genocideplegers en feministen een vorm van identiteitspolitiek bedrijven. Expliciet organiseren zij zich immers rond een bij de geboorte gegeven kenmerk.

* Dit boek is mede gebaseerd op de columns en stukken die ik de afgelopen jaren over dit thema schreef voor achtereenvolgens dagblad *Trouw*, weekblad *Vrij Nederland* en *de Volkskrant*.

Als ik het in het navolgende heb over ‘identiteitsdenkers’ dan bedoel ik, tenzij anders vermeld, de huidige anti-racisembeweging, haar sympathisanten en iedereen die zich met genoemd gedachtegoed verwant voelt dan wel zich erdoor laat beïnvloeden.

Uiteraard buig ik me over de strijd om Zwarte Piet, waar het allemaal mee begon. Ik beschrijf hoe het identiteitspolitieke denken vat kreeg op het hoger onderwijs, hoe het om een andere blik vroeg op het koloniale verleden, hoe het doordrong tot ons taalgebruik, hoe het journalisten beïnvloedde, de ‘echte’ politiek, het land der letteren. Een apart hoofdstuk wijd ik aan de houding die antiracismeactivisten innemen tegenover Joden en Israël. Ten slotte besteed ik aandacht aan wat het identiteitspolitieke denken betekent voor onze onderlinge verhoudingen.

Maar eerst even dit.

Het zou een leugen zijn te beweren dat ik geen aarzeling voel om me te mengen in dit debat. Uit ervaring weet ik onderhand dat me dan meteen de kleur van mijn huid wordt nagedragen – met een gretigheid die ik omgekeerd niet in mijn hoofd zou halen. Als witte journaliste heb ik namelijk geen recht van spreken.

Nu klopt het dat ik ter wereld kwam in de Friese gemeente Smalingerland – leliewitter dan dat is nauwelijks te vinden. Ook klopt het dat ik zelfs bij benadering niet weet wat het is om ‘gevangen te zitten in een zwart lichaam’, zoals de Amerikaanse auteur Ta-Nehisi Coates zo indringend beschrijft in zijn boek *Between the World and Me*.

Maar ik heb, zoals dat heet, mijn ogen niet in de zak.

Natuurlijk is Nederland geen aards paradijs waarin alle vooroordelen zijn uitgeroeid. Openlijk en geniepig racisme, bewuste en onbewuste discriminatie – alle varianten komen voor. Dat deze verschijnselen allerm minst vanzelf verdwijnen, lijkt me al even evident. Dus kunnen luide protesten en felle polemieken beslist geen kwaad.

Toch zie ik in het huidige debat te veel dat me te weinig bevalt. En ik zou niet weten waarom ik daarover zou moeten zwijgen. Omdat ik nooit aan den lijve heb ondervonden hoe het voelt om racistisch bejegend te worden? Lijkt me een curieus bezwaar. Genitale verminking, mishandeling, verkrachting – ze behoren goddank evenmin tot mijn biografie. Gek genoeg krijg ik nooit te horen dat ik over deze verschijnselen niet mag schrijven. Waarom dan wel als het gaat om identiteitspolitiek?

Dus ik waag het erop.

Het kereltje

In december 1989 opende in het Amsterdamse Tropenmuseum de expositie ‘Wit over zwart’. Negen maanden lang zou er een keuze te zien zijn uit de collectie *Negrophilia* van theatermaker Felix de Rooy: gebruiksvoorwerpen, prullaria, speelgoed, boeken en affiches met zwarte karikaturen – vanaf de afschaffing van de slavernij tot diep in de twintigste eeuw.

In de aanloop naar de tentoonstelling sprak ik voor het toenmalige weekblad *Vrij Nederland* met de verzamelaar, met museummedewerkers en met socioloog Jan Nederveen Pieterse, die de collectie voorzag van een ‘historische, sociologische en psychologische context’. Hij beschouwde de expositie ‘als een bijdrage aan de grote voorjaars schoonmaak die de westerse maatschappij nodig heeft om te komen tot een nieuwe, niet-stereotiepe beeldvorming’.

De verzameling bevatte, hoe kon het anders, talloze afbeeldingen van Zwarte Piet. Voor Felix de Rooy was de ‘hardnekkigheid waarmee de Nederlandse samenleving weigert dit voor zwarten denigrerende symbool opzij te zetten, een typerend voorbeeld van sluimerend racisme’. Conservator Harrie Leyten vond dat overdreven. ‘Mijn kinderen, gewone Hollandse kinderen, geloven erin en dat heeft niks beladens. (...) Ik wil wel bewustwording, maar ik wil het publiek niet zo hard aanpakken.’

Anders dan de makers verwachtten riep ‘Wit over zwart’ nauwelijks controverser op. Sowieso vonden protesten tegen karikaturale zwarte beeldvorming in het algemeen en Zwarte Piet in het bijzonder amper gehoor.

In 1993 liet het Initiatief Comité Amsterdam, sinds 1934 organisator van de lokale sinterklaasintoct, uitzoeken hoe het stond met het draagvlak voor het kinderfeest. In hun rapport schreven de onderzoekers dat Zwarte Piet vermoedelijk ‘ambivalente gevoelens’ oproept bij Amsterdammers van buitenlandse komaf. Teneinde onder hen ‘goodwill’ te kweken adviseerden zij om er ‘creatiever’ mee om te gaan. ‘Bont- of zwart-witgeschminkte’ pieten zouden wellicht helpen.

De tijd was nog niet rijp. De Amsterdamse pieten bleven, net als in de rest van Nederland, tot diep in de volgende eeuw zwartgeschminkt.

Brede aandacht voor hun kleur kwam er pas dankzij de actiegroep Kick Out Zwarte Piet, opgericht door dichter en kunstenaar Quinsy Gario en rapper Kno’Ledge Cesare, alias dichter Jerry Afriyie. Gekleed in T-shirts met daarop ‘Zwarte Piet is Racisme’ demonstreerden zij in november 2011 bij de landelijke sinterklaasintoct in Dordrecht. Na een tip uit het publiek werden ze op weinig zachtzinnige wijze gearresteerd. Het incident haalde alle nieuwsmedia.

In de weken erna zag de Nederlandse Nieuwsmonitor, het wetenschappelijk instituut dat de vaderlandse pers bestudeert, het aantal artikelen over het thema explosief toenemen. Van de Nederlandse kranten bericht *Trouw* het meest over de kwestie, *De Telegraaf* het minst. ‘Zeurpieten’, kopte *De Telegraaf*. ‘Sinterklaas blijft een lastige leugen’, stond boven een analyse in *Trouw*.

Achteraf bezien was de arrestatie in Dordrecht het begin van een cultuurstrijd die tot op de dag van vandaag voortduurt. Met het jaar beten voor- en tegenstanders feller van zich af. Aanvankelijk speelde het debat zich vooral af op sociale media. Na een spraakmakend optreden in oktober 2013 van Quinsy Gario in de talkshow *Pauw & Witteman* bereikte het ook de rest van het land. Dat najaar kreeg een pro-Zwarte Piet-pagina op Facebook binnen enkele weken 2 miljoen likes.

Plotseling stond het vermeend racistisch gehalte van Nederland volop in de belangstelling.

In oktober 2013 bracht de Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie (ECRI) een rapport uit over discriminatie in Nederland. In schelle bewoordingen schetste ze het 'klimaat van de publieke opinie en het publieke debat'. Utlatingen van bijvoorbeeld de Partij voor de Vrijheid (pvv) waren 'schadelijk voor de cohesie van de samenleving op lange termijn, vormen een voedingsbodem voor rassendiscriminatie en bevorderen racistisch geweld'. De autoriteiten op hun beurt namen te weinig afstand van 'racistische en xenofobische' uitingen. Bovendien dienden de media bijgeschoold, opdat zij voortaan berichtgeving vermeden die bijdroeg aan 'het creëren van een vijandig, afwijzend klimaat jegens leden van groepen mensen die de ECRI zorgen baren'.

De ophef was groot. Per slot kwam het rapport van een onafhankelijk toezichtsorgaan, verbonden aan de Raad van Europa. Bij GeenStijl klommen ze meteen in de gordijnen ('Sterf, Europese betuttelbaasjes, sterf'), het andere kamp zag zijn gelijk al even prettig bevestigd. Een van degenen die

het rapport omarmden was de toenmalige Nationale Ombudsman, Alex Brenninkmeijer. Het politieke tij in Nederland is inderdaad ‘discriminair’ en ‘racistisch’, zei hij in het tv-programma *Buitenhof*. ‘Dan heb ik het niet over één politieke partij, maar integraal. De stemming in Den Haag is tegen vreemdelingen, is tegen het buitenland.’

Diezelfde maand gaf Verene Shepherd, voorzitter van de Working Group of Experts on People of African Descent van de Verenigde Naties, een interview aan het actualiteitenprogramma *EenVandaag*. Thema: Zwarte Piet. Daarin zei ze dat haar werkgroep niet begreep ‘waarom Nederlanders niet inzien dat dit een stap terug is naar de slavernij’. Jullie premier, voegde ze eraan toe, ‘heeft de macht om dit te veranderen en om zijn invloed uit te oefenen op de groep die deze traditie in stand houdt’. Mark Rutte reageerde laconiek. Zwarte Piet, zei hij, is ‘geen zaak van de regering’. Aan de kleur kon hij ‘weinig’ veranderen.

Intussen bleek uit een peiling van Maurice de Hond dat 92 procent van de Nederlanders Zwarte Piet niet zag als de slaaf van Sinterklaas. Aan zijn kleur, vond 91 procent, hoefde niets te veranderen.

In maart 2014 waren er gemeenteraadsverkiezingen. De pvv stond torenhoog in de peilingen. Tijdens een verkiezingsbijeenkomst in Den Haag vroeg partijleider Geert Wilders aan zijn achterban: ‘Willen jullie in deze stad en in Nederland meer of minder Marokkanen?’ Het publiek scandeerde: ‘Minder, minder!’ Waarop de toezegging volgde: ‘Dan gaan we dat regelen.’

De oproep leidde tot brede afschuw. Maar liefst 6 474 burgers deden aangifte tegen de partijleider. Het Openbaar

Ministerie besloot tot strafvervolgung over te gaan.

Op 17 juli werd in Oekraïne vlucht MH17 neergehaald – door wie staat nog altijd niet officieel vast. In totaal vonden 298 passagiers en bemanningsleden de dood, onder wie 193 Nederlanders. Op een persconferentie liet premier Mark Rutte weten diep geschokt te zijn. Pal daarop twitterde Quinsy Gario: *‘White lives matter more than brown ones.’*

Daags erna schreef de man op zijn website een verklaring. Daarin erkende hij dat zijn tweet ‘onvolledig en onhandig’ was geweest en ‘richting nabestaanden’ als kwetsend was ‘ervaren’. Maar die tweet kwam, legde hij uit, doordat het de premier aan ‘empathisch vermogen’ had ontbroken toen een paar dagen eerder vier Palestijnse kinderen waren gedood in de Gazastrook. ‘Wanneer men voor het ene leed wel en het andere leed geen empathie kan tonen moet je je afvragen hoe dat onderscheid erkend en doorbroken kan worden.’

In december dat jaar zond de vPRO de documentaire *Zwart als roet* uit, gemaakt door Sunny Bergman. Naar eigen zeggen was de film ‘een persoonlijke zoektocht naar de onbewuste vooroordelen ten opzichte van huidskleur’. We zagen haar geschminkt als Zwarte Piet door een Londens park lopen, tot woede van de bezoekers. Ook zagen we haar in touw bij rechtszaken en demonstraties tegen Zwarte Piet.

Televisierecensent Hans Beerekamp in *NRC Handelsblad*: *‘Zwart als roet* heeft de potentie om veel twijfelaars aan het verstand te brengen dat rassenvooroordelen ook in Nederland wel degelijk bestaan.’